

HÜSEYNQULU SARABSKİ - 140

+

ISI

1/78 2019

Rəna MƏMMƏDOVA- SARABSAKAYA

2019-cu il martın 20-də səhnəmizin ilk Məcnunu, görkəmli aktyor, opera müğənnisi, pədaqoq, rejissor, dramaturq, ictimai xadim, Xalq artisti Hüseynqulu Sarabskinin 140 ili tamam olur. Bu əlamətdar hadisənin, xüsusi olaraq, Respublikanın Prezidenti cənab İlham Əliyevin sərəncamı ilə yüksək səviyyədə qeyd olunması mərhum sənətkarın ailə üzvləri, həmçinin, onun sənətinə dəyərli Azərbaycan xalqı tərəfindən dərin sevinc və minnətdarlıqla qarşılanmışdır.

Azərbaycan milli professional teatr tarixinin təşəkkülündə və formalaşmasında Hüseynqulu Sarabski kimi fədailərin adı heç vaxt unudulmamalıdır. Belə sənətkarlar Azərbaycan incəsənətində, mədəniyyətində son dərəcə nadir və əvəzolunmaz şəxsiyyətlərdir. Sənət yolunda, maariflənmə və tərəqqi yolunda bütün varlıqları ilə çalışan, mövcud çətinliklərə əzmlə sinə gərən, tutduqları amala sonadək sadıq qalan belə sənətkarların adı əbədi olaraq tarixə düşmüşdür.

H.Sarabskinin fəaliyyəti son dərəcə geniş və müxtəlif olmuşdur. O, həm opera səhnəsində, həm dramatik teatrda müğənni və aktyor kimi çıxış etmiş, rejissorluq sahəsində çalışmış, teatr üçün dram əsərləri yazmış, mahnı bəstələmiş, folklorşünaslıqla məşğul olmuş, musiqinin tədrisi ilə bağlı pədaqoji iş aparmış, ictimai xadim kimi fəaliyyət göstərmişdir. Bütün bu aspektləri sənətkar tam bir vəhdət halında öz yaradıcılığında cəmləşdirmiş və daima daşımışdır.

Hüseynqulu Sarabski XX əsrdə Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin, teatr sənətinin inkişafı tarixində mühüm rol oynamışdır. Onun yaradıcılıq fəaliyyəti Azərbaycanın ictimai-siyasi həyatının çox çətin və müəkkəb dövrünə təsadüf etmişdir. Köhnə Bakının mədəni həyatında bir tərəfdən, sabit müsəlman Şərq qayda-qanunları, digər tərəfdən, Qərb meyilli yeniliklər qovuşaraq zəngin bir mühit yaradırdı. Məhz belə bir mühit progressiv təkəkkürlü şəxsiyyətlər üçün geniş imkanlar açırdı.

Belə ki, onun uşaq illəri milli adət-ənənələrin hökm sürdüyü atmosferdə keçmişdir ki, bu da balaca Hüseynqulunun formalaşmasına güclü təsir göstərmişdir. O, müxtəlif meişət və dini mərasimlərin fəal iştirakçısı və ifaçısı olmuşdur. Bu mərasimlərdə səslənən müxtəlif oxumalar, mahnılar H.Sarabskinin uşaq yaddaşında dərin iz qoymuş və onun

gələcəkdə ifaçı kimi yetişməsinə xüsusi təkan vermişdir.

H.Sarabskinin gənclik illəri Bakının mənalı və zəngin mədəni həyatına təsadüf edir. XX əsrin əvvəllərində Bakıda, xüsusilə, teatr mədəniyyəti dinamik inkişaf edirdi. Bu zaman paytaxtda Rusiyadan müxtəlif teatr truppalarının, hətta İtalyan operasının, bir çox məşhur ifaçıların qastrolları reallaşmış, müxtəlif xarakterli konsertlər təşkil olunurdu. Şübhəsiz, bütün bunlar H.Sarabskinin yaradıcı simasına güclü təsir göstərirdi və onun teatr sahəsinə gəldikcə daha da marağını artırır, bu sənətə dərinlənə bağlıydı.

Bələ bir mühtidə Azərbaycan milli teatr sənəti Şərq və Qərbi ənənələrinin qarşılıqlı əlaqəsi fonunda özünün ilk addımlarını fəal atmağa başlayırdı. Kütləvi xarakter daşıyan teatr "hərəkatı" öz dairəsini gətirdikcə genişləndirir və həvəskarların peşəkarlığa doğru inkişafını gücləndirir. Teatr maarifçilik funksiyasını öz üzərinə götürərək dövrün tələb olunan ideyalarını təbliğ edir və bununla da tərəqqipərvər xarakter qazanırdı. Məhz belə bir şəraitdə gənc H.Sarabski tədqiqatçı gücləndirən fəal maarifçilər ordusuna qoşulur.

H.Sarabskinin fəaliyyəti Azərbaycanın görkəmli musiqi və teatr ictimai xadimləri, maarifçiləri olan Ü.Hacıbəylinin, M.Mağomayevlinin, H.Ərəblinskiyin, M.Əliyevin, Ə.Haqverdiyevin, N.Nərimanovun, H.Məmmədbəyovun, C.Məmmədquluzadənin, S.S.Axundovun, R.Əfəndiyevin və başqalarının yaradıcılıq fəaliyyəti ilə sıx bağlı olmuşdur.

Qeyd edək ki, H.Sarabski görkəmli opera müğənnisi kimi məşhurlaşdırsa da, o, teatr sahəsində ilk addımını 1902-ci ildə Azərbaycan Həvəskar Yaradıcılıq Cəmiyyətində ("Müsləman dram cəmiyyəti") aktyor kimi atmışdır. Görkəmli dramaturq və ictimai xadim Nəriman Nərimanovun təşkil etdiyi bu teatr həvəskarların dərnəyində onun oynadığı ilk rolu "Dilin bəlası" komediyasındakı Rəsul obrazı olmuşdur. Bunun ardınca H.Sarabskinin teatr həvəskarları sahəsində altı il davam edən çıxışları "Müsbət Fəxrəddin", "Axsam səbri xeyir olar", "Əbdül Üla", "Qazavat", "Otello", "Əl-Mənsur", "Quldurlar" və digər tamaşalarda davam etdirilmişdir. Bundan əlavə o, XX əsrin əvvəllərində Bakıda fəaliyyət göstərən "Nicat", "Səfa" mədəni-maarif cəmiyyətinin dram dəstələrində, özünün təşkil etdiyi "Müsləman opera truppasında", Zülfüqar və Üzeyir bəy Hacıbəyli qarşılaşmalarının müdiriyyətində, A.M.Şərifzadənin rəhbərliyindəki "Müsləman artistləri ittifaqı"nda aktyorluq etmişdir.Şübhəsiz, bütün bu təşkilatların hazırlıqları tamaşalarda H.Sarabski oynadığı dramatik rolları böyük ustalıqla yaradaraq öz vəzifə borcunu layiqincə yerinə yetirirdi. Onun bu müddət ərzində oynadığı baş rollar saysız-hesabsızdır. Bura həm Azərbaycan dramaturqlarının - M.F.Axundovun, N.B.Vəzirovun, Ə.B.Haqverdiyevin, N.Nərimanovun, həm də tərcümə olunmuş xarici dramaturqların - V.Şekspirin, H.Heyninin, N. Qoqolun, F.Şillerin, S.Lanskyonun, K.Bexmetovun və başqalarının əsərlərinin teatr tamaşaları aiddir.

Bütün bunlarla bərabər H.Sarabski özü də teatr üçün pyeslər yazmışdır. Bunlardan "Axtaran tapar", "Cəhəlat", "Nə doğrarsan aşına, o da çıxar qaşığına" - repertuara daxil edilərək səhnələşdirilmişdir.

Lakin qeyd etməliyik ki, H.Sarabskini məhz istedadlı və unudulmaz aktyor kimi uzun zaman yaddaşlarda saxlayan onun 1908-ci il yanvarın 12-də milli opera teatr tarixində əlamətdar hadisə olan Ü.Hacıbəylinin "Leyli və Məcnun" muğam operasının ilk tamaşasında Məcnun rolunu ifa etməsi idi. Həqiqətən, Məcnun obrazı H.Sarabskinin opera sahəsində yaratdığı sədəvr hesab olunur. Bu obrazın məhir və əvəzolunmaz ifaçısı olduğu üçün Hüseynqulu Sarabskiyə "Məcnun", "səhnənin yaraşığı" titulları verilir. O, Məcnunu səhnədə uzun müddət (statistikaya görə 360 dəfə) dəfələrlə eyni həvəs və məhərrətə yaratdığına görə publikanın sevimlisinə çevrilmişdi.

Məhz opera sahəsində qazanılan ilk uğurlu çıxışın davamı olaraq Ü.Hacıbəyli və H.Sarabski arasında sıx yaradıcılıq tandemi yaranır. Bu qarşılıqlı əlaqə və yaradıcı əməkdaşlıq nəticəsində Azərbaycan musiqi mədəniyyətinə yeni-yeni opera və operettalar daxil olurdu. Şübhəsiz ki, bu səhnə əsərlərinin müvəffəqiyyət qazanmasında müğənni-xanəndənin rolu əhəmiyyətli idi. H.Sarabski Azərbaycan xalq musiqisinin, muğamların mükəmməl bilicisi kimi Ü.Hacıbəylinin diqqətini özünə cəlb etmişdi. Belə ki, onun H. Heyninin "Əl-Mənsur" pyesindən ərəb rolunda çıxışı zamanı oxuduğu "Hicaz" muğamı tamaşanı izləyən Ü.Hacıbəyli təsirəndirmiş və yenidən üzərində işləməyə başladığı "Leyli və Məcnun" muğam operasında Məcnun rolunu oynamağa məhz H.Sarabskinin layiq olduğunu bildirmişdir. Belə bir kiçik təsadüf nəticəsində H.Sarabskinin səhnə taleyində yeni mərhələnin başlanğıcı qoyulmuşdur.

İnadla demək olar ki, "universal istedad" sahibi olan H.Sarabski eyni vaxtda həm dramatik teatrdə, həm də opera teatrında paralel olaraq eyni dərəcədə yüksək ustalıq, böyük sənət nümayiş etdirmişdir. Belə fəaliyyət növünü o, ömrünün sonunadək davam etdirmişdir.

Lakin onu məşhurlaşdıran və geniş tamaşaçı auditoriyasına sevdirmən məhz opera teatrı olmuşdur. "Leyli və Məcnun"un ilk tamaşasından dərhal sonra dövrü mətbuatda H.Sarabskinin yüksək istedadı, parlaq, ecaskar ifası və professionallığı haqqında müxtəlif rəylər dərc olunur. Demək olar ki, operanın müvəffəqiyyət qazanmasında məhz H.Sarabskinin təkrarsız ifası mühüm rol oynamışdır. Onun adı hələ uzun müddət "Leyli və Məcnun" operasının afişalarını, anonslarını bəzəmiş, onun iştirakı xüsusi qeyd edilmişdir. Özü də bunu Ü.Hacıbəylinin təkcə "Leyli və Məcnun" operasına deyil, onun bütün sonrakı opera və operettalarına da aid etmək olar: "Şah Abbas və Xurşud banu", "Əsli və Kəram", "Rüstəm və Zöhrab", "Şeyx Sənan", "O olmasın, bu olsun", "Arşın mal alan", "Ər və arvad" və s.. O, sanki bu musiqili tamaşaların əsas "aparcısı", başlıca və

mərkəzi "obrazı" idi. Bu, bir daha Azərbaycan musiqi teatrının təşəkkülündə və inkişafında H.Sarabski sənətinin böyüklüyünü, əhəmiyyətini və özünə-məxsusluğunu təsdiq edir.

Maraqlıdır ki, H.Sarabskinin iştirakı ilə göstərilən bu tamaşalar təkcə Bakıda deyil, Azərbaycanın müxtəlif guşələrində, həmçinin, İranda, Tiflisdə, Dərbənddə, Moskvada və digər şəhərlərdə də böyük müvəffəqiyyətlə nümayiş olunurdu. Hər bir tamaşadan sonra onun ünvanına yüzlərlə təşəkkürlər və alqışlar yollanırdı, teatrsevərlər öz minnətdarlıqlarını bildirirdi.

Diqqətəlayiq haldır ki, H.Sarabski bu tamaşalarda təkcə ifaçılıq qabiliyyətini deyil, həm də rejissorluq bacarığını da göstərmişdir. Bu da onun yaradıcılıq fəaliyyətinin vacib aspektlərindən biridir. Bizə məlum olan arxiv materiallarına görə o, həm opera, həm də dramatik tamaşalara rejissor olmuşdur. Xüsusilə, onun M.Mağomayevlə birgə 1914-cü ildə təşkil etdiyi "Müsləman opera truppası"nda rejissorluq fəaliyyəti bir sıra opera və musiqili komediyaların səhnələşdirilməsinə gətirib çıxarmışdır. İlk dəfə olaraq bu opera truppasında H.Sarabskinin rəhbərliyi altında A.Rubinşteynin "Sulamif" operasının Azərbaycan dilinə təcümə olunaraq ifa edilməsi Azərbaycan opera sənəti tarixində əlamətdar hadisəyə çevrilir. Bu, artıq şərq üslublu muğam opera ifaçılarının klassik Avropa tipli opera əsərlərini də ifa etməyə hazır olduqlarını göstərirdi. Əlbəttə, az bir vaxt ərzində belə bir ciddi addımın atılması Azərbaycan musiqili teatr üçün mühüm tarixi irəliləyiş idi.

XX əsrin 20-30-cu illəri Azərbaycan milli opera teatrının ən çətin, mürəkkəb və həyatı üçün təhlükəli dövrü idi. Türk operasının gələcək taleyi, yaşayış-yaşamamsı uğrunda gedən çox ciddi bir mübarizədə Hüseynqulu Sarabski öz məsləkdaşları - Ü.Hacıbəyli, M.Mağomayev və başqaları ilə birlikdə qəti mövqeyini bildirməkdən çəkinməyərək əsl patriot kimi çıxış edirdi. Bütün çətinliklərə və təqiblərə məsuliyyətlə ifa etməkdə davam edirdi. Ömrünün sonunadək H.Sarabski Azərbaycan Dövlət opera və balet teatrının ən öndə gedən aktyorlarından biri kimi fəaliyyət göstərirdi.

Hüseynqulu Sarabski həm də yorulmaz pedaqoq olmuşdur. O, XX əsrin 20-ci illərindən ömrünün sonunadək kadr hazırlığında fəal iştirak etmişdir. Onun Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasında, A.Zeynallı ad. Musiqi məktəbində muğam sənəti üzrə apardığı dərslər bir sıra istedadlı xanəndələrin yetişməsinə imkan vermişdir. Bunlardan Sara Qədimova, Şövkət Ələkbərova, Əlvəstə Abdullayev və başqaları öz müəllimlərinin sənət yolunu davam etdirmişlər. Onun tələbələrinə ünvanladığı tövsiyələri bir sıra məqalələrində əksini tapmışdır. Məsələn, AMEA-nın Əlyazmalar İnstitutunun arxivində saxlanılan "Muğamat və el mahnıları haqqında" məqaləsində o, musiqi təhsili, kadr hazırlığı, muğamın tədrisi, ifaçılıq xüsusiyyətləri, muğamda söz və səs qarşılıqlı əlaqəsi kimi məsələləri izahında

patriotik mövqeyini ortaya qoyur, dərin biliyini göstərir və xalq yaradıcılığının, milli musiqinin düşmənlərinə layiqli cavablar verir.

H.Sarabski xanəndə hazırlığına ciddi münasibət bəsləyirdi. O, yalnız elmə təcrübənin üzvi birliyi əsasında yüksək səviyyəli, professional ifaçının yetişməsinə mümkün hesab edirdi. Onun dərsləri musiqi nəzəri və tarixi mülahizələri ilə müşayiət olunur, özünün dərin məzmunu və düzgün metodu ilə seçilirdi.

H.Sarabski bir təşkilatçı kimi də fəal olmuşdur. Onun ictimai təşkilatçılıq işi fəaliyyətinin müxtəlif sahələrində təzahür edir və sənətkarın maraq dairəsinin genişliyini qabarıq göstərirdi. O, ilk növbədə, əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi, "Müsləman opera truppası"nın təşkilatçısı olmuş, 1928-ci ildə Bakıda Aşıqların I qurultayının təşkilində və keçirilməsində fəal iştirak etmiş, 1932-ci ildə Elmi-tədqiqat musiqi kabinetinin yaradılmasına və onun işinə yaxından köməklik göstərmiş, 1932-ci ildən Respublika xalq yaradıcılığı evinin yaradılması təklifini vermiş və ömrünün sonunadək buna rəhbərlik etmişdir. Bundan əlavə, H.Sarabskinin 20-ci illərdə Mərkəzi fəhlə klubunda, Partiya Məktəbində teatr dərnəklərini təşkil etməsi, müxtəlif təşviqat-təbliğat briqadalarının rəhbəri kimi fəaliyyət göstərməsi onun ictimai fəallığını aydın göstərir. 30-cu illər respublikada xor kollektivlərinin təşkili ilə də əlamətdar olmuşdur. Bu sırada H.Sarabskinin 1932-ci ildə 30 nəfərdən ibarət Talış xorunun yaradılmasına müvəffəq olmuş və bədi rəhbər kimi az bir vaxt ərzində böyük uğurlar qazanmışdır.

Bütün bu gözəl və faydalı başlanğıclara yanaşı, hər şeydən öncə, Hüseynqulu Sarabski teatr fədaisi idi. Onu teatrdə hər şey maraqlandırır və narahat edirdi. Burada o, xırdadan böyüyədək bütün işlərin yerinə yetirilməsinə hazır idi. Teatra vurğunluq onu yaxınlarından, ailə üzvlərindən uzaqlaşdırsa belə, bura bütün əqli və vücudu ilə bağlı idi. Əqidəsindən dönməyərək ömrünün sonunadək bu sənət mədəinə xidmət göstərməsi dövlət tərəfindən dəyərləndirilmiş və xalqın abədi sevgisini qazanmışdır.

Bu gün Hüseynqulu Sarabskinin sənəti, onun musiqili teatr sahəsində açdığı ilk ciğirlər artıq aydın istiqamət almış geniş bir yola çevrilmişdir. O, dahi Ü.Hacıbəylinin düzgün qeyd etdiyi kimi, yaratdığı obrazları ilə "öz-özündə elə bir məhərrət göstərdi ki, sair artistlər üçün də bir nümünə, tam bir məktəb oldu".

1928-ci ildə görkəmli sənətkarın səhnə fəaliyyətinin 20 illik yubileyi qeyd olunaraq H.Sarabski yaradıcılığının tədqiqatçısı və müasiri olan Qubad Qasimov sənətkara həsr etdiyi məqalələrinin birində yazırdı ki, "onun 20 illik yubileyi - türk səhnəsinin yubileyidir, türk incəsənətinin fəxridir". Bu gün də biz H.Sarabskinin 140 illik yubileyini qeyd edərkən deyə bilərik ki, bu yubileyi illə təkcə H.Sarabskinin deyil, həmçinin, təməlini qoyduğu Azərbaycan musiqili teatrının, milli opera sahəsinin bayramıdır. Belə ki, Hüseynqulu Sarabskinin həyat və yaradıcılıq yolu Azərbaycan milli opera sənətinin canlı tarixidir.